

В. В. Рибак

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ ТЕРИТОРІЙ

В статті досліджується питання інформаційного забезпечення екологічного аудиту на прикладі території.

Екологічний аудит (ЕА), як невід'ємна складова частина екологічного менеджменту і природо-користування, надзвичайно важливий для економіки, оскільки дозволяє зменшити екологічний, інформаційний і комерційний ризик, пов'язаний з прийняттям господарських рішень. Метою ЕА є розробка рекомендацій з ефективного використання ресурсів і забезпечення якості навколишнього середовища.

Екологічний менеджмент і екоаудит в процесі переходу економіки на нові методи господарювання виконує ряд важливих функцій, які охоплюють реструктуризацію виробництва, процес приватизації, створення екологічно конкурентного середовища і ринкового ціноутворення з урахуванням екологічних витрат виробництва, а також функції програмно — цільового розподілу фінансових ресурсів, децентралізації управління, гнучкого нормування і оподаткування з урахуванням екологічних чинників.

ЕА на сьогодні є інновацією екологічного менеджменту з питань проведення незалежної еколого-економічної оцінки суб'єктів господарської діяльності, програм, проектів перспективного розвитку підприємств і регіонів, згідно процесів євроінтеграції і розвитку економічного співробітництва.

Завдання інтеграції України до європейської та світової спільноти, ЄС, СОТ і міжнародної екологічної безпеки, висувають як пріоритет розвиток нового напрямку аудиторської діяльності — екологічного аудитування. Тим самим екологічний аудит стає важливим інструментом забезпечення екологічної безпеки і стійкого розвитку.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про широке практичне застосування державами процедури екологічного аудитування як засобу отримання і оцінки екологічної інформації про підприємство, господарський об'єкт, з метою здійснення необхідних коректуючих заходів і ухвалення рішень на різних рівнях управління охороною навколишнього середовища і природокористуванням.

Розвиток і розповсюдження процедур екологічного аудиту за кордоном обумовлений головним чином посиленням екологічного законодавства, уніфікацією вимог і стандартів у галузі торгівлі, розробкою загальної кредитної і фінансової політики у зв'язку із створенням єдиного економічного і екологічного простору.

Вивченням аудиту, як методу ефективного управління присвячені роботи: Шевчука В. Я., Галушкіної Т. П., Потравного І. М., щодо його ефективного функціонування в економіці. На думку авторів ЕА виступає необхідною умовою забезпечення ринкових відносин, відіграє важливу роль в системі управління діяльністю господарських суб'єктів [1,2,3].

Еколого-економічні механізми, теоретичні засади, методика екологічного аудиту на сьогодні достатньо напрацьовані на рівні підприємств, що підтверджується дослідженнями та науково-практичними доробками Шевчука В. Я., Саталкіна Ю. М., Навроцького В. М. Семенова В. Ф., Михайлика О. Л., Галушкіної Т. П., Карелова А. М., Беллера Г. А., Потравного І. М.

На сьогодні ЕА самостійний вид діяльності, що набув свого розвитку стосовно підприємств організацій урбанізованих територій, інвестиційних проектів. Натепер існують різні методичні та інформаційні підходи до використання процедури ЕА. У світовій практиці діють наступні основні міжнародні стандарти екологічного менеджменту й екологічного аудиту: британський стандарт BS 7750 Інституту стандартів Великої Британії; стандарт CSAZ 750—94 Канадської асоціації стандартів; стандарти з екологічного аудиту і управління в сфері охорони навколишнього середовища Міжнародної організації стандартів ISO серія 14000, ISO 19000. Так, наприклад, міжнародним національним стандартом ДСТУ ISO 19011 визначені провідні положення з ЕА, в тому числі систем екологічного менеджменту.

Основні принципи і положення екологічного аудиту отримали розвиток у Керівництві

Європейського Союзу з екологічного аудиту (The Eco-Management and Audit Scheme — EMAS), що було прийнято 29 червня 1993р. Примітно, що в Великій Британії, а слідом за нею й інших державах ЄС (починаючи з 1995 р.) принципи ЕА набули розвитку в управлінні міським господарством (LA-EMAS), тобто на місцевому, локальному рівні. Значний досвід з впровадження ЕА територій накопичений у федеральній землі Баден-Вюртемберг у Німеччині. В Україні, приміром, накопичений довід впровадження ЕА для оздоровлення басейну р. Дніпро на основі використання досвіду Канади, аудит Криворіжсталі.

Щодо інформаційного забезпечення України, то відносини у сфері екологічного аудиту регулюються такими основними законами та нормативними документами:

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (де стаття 49 підтверджує законність проведення процедури екологічного аудиту); «Основи законодавства України про охорону здоров'я»; «Лісовий кодекс України»; «Водний кодекс України»; «Земельний кодекс України»; Кодекс України «Про надра»; Закон України «Про охорону атмосферного повітря»; Закон України «Про тваринний світ»; Закон України «Про екологічну експертизу».

В цих законах підтверджуються і узгоджуються принципи проведення процедури екологічного аудиту з багатьох питань раціонального використання, охорони, відтворення всіх видів природних ресурсів. Щодо земельного кодексу то в статті 5 засвідчено, що земельне законодавство базується на використанні землі, як природного ресурсу і засобу виробництва, раціонального використання і охорони земель, забезпечення гарантій прав на землю, пріоритету вимог екологічної безпеки.

Нормативно-методичні матеріали з економіки природокористування, екологічного контролю, екологічної експертизи і інших сфер екологічної політики, діючі в даний час в Україні, також складають нормативну базу екологічного аудиту.

Крім того, при екологічному аудиті використовуються законодавчі акти України, що безпосередньо не відносяться до документів природоохоронного блоку. До них відносяться наступні законодавчі документи:

Цивільний кодекс України; Закон України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру»; Закон України «Про інформацію»; Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»; Закон України «Про меліорацію земель»; Закон України «Про охорону праці»; Закон України «Про транспорт»; Закон України «Про інвестиційну діяльність»; Закон України «Про плату за землю».

Ці та інші закони використовуються в процедурі екологічного аудиту для регулювання окремих теоретичних, практичних, методичних засад екологічного аудиту.

Натепер актуальним є використання Закону України «Про інвестиційну діяльність», так як в багатьох випадках процедура екологічного аудиту виконується для з'ясування реальної методології щодо територій, сільськогосподарського виробництва, агропромислового комплексу, меліорованих земель і інших об'єктів.

Для природоохоронного законодавства України характерні: заборонні норми; зобов'язуючі норми, які визначають екологічні вимоги по відношенню до господарської або іншої діяльності; уповноважуючі норми; компенсаційні або заохочувальні норми.

При проведенні екологічного аудиту основними джерелами екологічної інформації є: комплект нормативно-правових документів, що визначають встановлені ліміти впливу на НПС для конкретного природокористувача (аудитуючого об'єкту); статистичні показники; інформація від власних засобів екологічного контролю на об'єкті, де проводиться ЕА; інформація від регіональних інформаційно-аналітичних центрів моніторингу.

До не менш важливої групи нормативної бази ЕА також відносяться:

а) документи загальнодержавного рівня: укази і розпорядження Президента України; постанови Уряду України; відомчі нормативні акти Мінрироди України і інших спеціально уповноважених державних органів України в галузі охорони навколишнього природного середовища; міждержавні стандарти серії ГОСТ 17 «Система стандартів в галузі охорони природи»; (термін дії яких не закінчився і не суперечить законодавству України); державні стандарти, регулюючі якість продукції і послуг; нормативні акти міністерств і відомств, регулюючі діяльність в галузі навколишнього середовища і природокористування;

б) документи суб'єктів України: законодавчі акти суб'єктів України; укази, розпорядження регіональних органів влади; нормативні акти спеціально уповноважених державних органів України в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання окремих видів природних ресурсів.

При проведенні ЕА важливу роль відіграють нормативи якості навколишнього природного се-

редовища, які можна розділити на три групи:

а) санітарно-гігієнічні (гранично допустимі концентрації шкідливих речовин (ГДК) — хімічних, біологічних, фізичних дій).

Мета їх: визначення показників щодо здоров'я людини.

б) екологічні нормативи (нормативи викидів, скидів шкідливих речовин (ГДВ, ГДС).

Такі нормативи встановлюють вимоги до джерел забруднення або шкідливої дії. Сюди також відносяться технологічні, будівельні, містобудівні правила, що містять екологічні вимоги охорони навколишнього середовища;

в) до третьої групи нормативів входять так звані допоміжні нормативи.

Окрім нормативів якості навколишнього середовища діють також гранично допустимі норми навантаження на природне середовище (ГДН) — розміри антропогенної дії на природні ресурси або природні комплекси, що не приводять до порушення екологічних функцій природного середовища.

Джерелом інформації є також засоби екологічного контролю підприємства, системи екологічного моніторингу, комплект нормативно-правових документів з лімітів забруднення НПС: щоквартальні довідки статистичної звітності форми 2ТП-повітря; дозвіл на водокористування; дозвіл на землекористування; документи з сертифікації і ліцензування виробничої діяльності; гранично допустимі концентрації шкідливих речовин техногенного забруднення; екологічний паспорт промислового підприємства і ін.

Враховуючи розвиток еколого-системного підходу, як складової частини дослідження якості окремих об'єктів довкілля та цілісних екосистем ландшафтів, актуальним також є екологічний аудит територій, сільськогосподарських угідь та меліорованих земель, як зони осушення, так і зрошення.

Зміна ландшафтів, як в кількісному так і в якісному відображенні, в тому числі для ЕА, вивчали: Скрипчук П. М., Клименко М. О., Адаменко О. М., Гродзинський М. Д., Тищенко П. Г., Гриб Й. В., Алексеєнко В. А., Кочуров Б.І. та ін.

Метою інформаційного забезпечення екологічного аудиту територій, сільськогосподарських угідь та меліорованих земель, є отримання достовірної інформації про фактичний стан складових елементів меліоративних систем, якості ґрунтів, процесів, що на них відбуваються, необхідних об'ємів капіталовкладень, кількісної і якісної характеристики сільськогосподарської продукції.

Сільськогосподарське виробництво, в тому числі і на меліорованих землях, може бути конкурентноспроможним та потребує вкладення значних коштів але характеризується ризиками, тому в даний час ця проблема значно загострилася, і як наслідок за відсутності належної експлуатації меліорованих земель, відбуваються процеси екологічної деградації земель, зменшення об'ємів виробництва, тощо.

Для аудиту використовують дані моніторингу, звітів, проектів, по можливості за 30-50 років для територій басейнів річок, агроландшафтів і за 5-10 років для окремих земельних ділянок.

Для екологічного аудиту меліорованих земель слід використовувати такі блоки інформації: картографічна інформація; кліматичні умови, що є специфічними для території; категорії ступеня перетвореності ландшафтів; ґрунти; водні ресурси; особливо охоронні території та рекреація; біоресурси. Кожен з цих блоків складається з комплексу питань за теорією системно – екологічного підходу.

Концептуальні засади досліджень меліорованих територій та ландшафтів включають: принципи і етапи трансформації; оцінка ризиків за ситуаціями; картування за різними показниками та їх сумація; типізація, ранжування еколого — економічних проблем і ситуацій; прогнозування розвитку негативних процесів і явищ; теоретико — методологічні положення оцінки екологічних та економічних збитків; аудит і сертифікація.

Для систематизації величезної кількості інформації, даних досліджень та спостережень за станом територій в режимі «online» пропонується впровадження інноваційного типу екологічного аудиту для нашої держави – геоінформаційного екологічного аудиту, що на даний час стане невідомою складовою інформаційного забезпечення екологічного аудиту територій.

До основних завдань геоінформаційного екологічного аудиту відносяться: формування бази картографічних основ на об'єкт аудиту; формування інформаційної бази оцінки діяльності господарюючих суб'єктів, що впливають на екологічний стан території; геоінформаційний аналіз впливу господарюючих суб'єктів (кількісний і якісний) на екологічний стан займаної території (на-

приклад для меліорованих земель); розробка рекомендацій для керівництва господарюючих суб'єктів і органів управління і планування території. (карти розповсюдження рівнів ґрунтових вод, міграція токсичних речовин, рельєф і ін).

ГІС технології в ЕА можуть бути представлені: графічні матеріали забруднення сільськогосподарських масивів (пестициди, гербіциди, радіонукліди...); рівні ґрунтових вод у різні пори року; карти ґрунтів; міграція хімічних елементів; дренажні системи і відкриті канали; топографічні карти місцевостей.

Результатами аудиту повинні бути чіткі висновки (рекомендації) щодо гармонічного функціонування територій як складової частини вищої за ієрархією регіону. Наприклад, заліснення, залуження, створення біокоридорів, агрохімічні заходи, додаткове обстеження населення, регулювання завершується встановленням відповідності території за якісними і кількісними показниками за всіма видами ресурсів (за діючими СНП, ДСТУ, СН, ДСТУ ISO, галузевими методиками, нормативними законодавчими документами тощо).

Актуальним є розробка і затвердження галузевих методик проведення ЕА територій, їх окремих складових, ландшафтів на єдиній методичній базі. Особливо це є актуальним для питань ЕА земельних ділянок, приватизації, процедур купівлі і продажу землі з врахуванням екологічних факторів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Екологічне управління: Підручник В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, Г. О. Білявський та ін. – К.: Либідь, 2004. – 432с.
2. Семенов В. Ф., Михайлик О. Л., Галушкіна Т. П.. Екологічний менеджмент: Навчальний посібник. — Київ, Центр навчальної літератури, 2004. – 516 с.
3. Карелов А. М., Беллер Г. А., Потравный, И. М. Методические и нормативно-аналитические основы экологического аудирования в Российской Федерации (Учебное пособие по экологическому аудированию, ч. 1). Научно-исследовательский центр по проблемам экологической безопасности (НИЦ «Экобезопасность»). — Москва, 1998.